

Nr 383.

Av herr Carlsson i Bakeröd m. fl., om utredning angående befolkningsfördelningen mellan landsbygd och stadsbygd m. m.

De vid årsskiftet lämnade folkmängdsuppgifterna visa, att inflyttningen till städerna fortsätter i samma omfattning som under närmast föregående år. Det är att märka, att man härvid icke tagit hänsyn till andra tätorter än städerna, såsom köpingar, municipalsamhällen och övriga mindre samhällen. Medräknar man även denna tätortsbebyggelse, vilket rätteligen bör ske, har säkerligen inflyttningen till stadsbygden i vidare mening varit avsevärt större än vad som framgår av de preliminära uppgifterna om städernas folkmängd. Landsbygdens avfolkning har sålunda fortsatt i ungefär samma takt som under de föregående åren. Det ligger en allvarlig fara i denna uttunning av landsbygdens befolkning både för dess ekonomiska, sociala och kulturella standard. Det framstår som synnerligen angeläget att verksamma åtgärder med det snaraste vidtagas för att bromsa flykten från landsbygden.

Landsbygdens avfolkning uppvisar emellertid en annan sida, som varit föremål för vida mindre uppmärksamhet i tidningspressen eller från statsmakternas sida. Motionärerna avse härmed fördelningen av folkströmmen från landsbygden till städer och samhällen av olika storlek, vilket måste tillmätas den största betydelse. Utvecklingen har hittills gått i den riktningen, att de stora städerna dragit till sig en oproportionerligt stor andel av landsbygdens flyttningsförlust. Om denna utveckling fortsätter — vilket förefaller troligt, för så vitt inga motåtgärder vidtagas — komma verkningarna att bli skadligare än hittills på grund av befolkningsläget. Situationen är den, att den hittillsvarande folkökningen tenderar att avstanna inom 20—30 år och måhända förbytas i folkminskning. En stagnation i de arbetsföra åldrarnas storlek kan emellertid med stor säkerhet redan nu förutsägas på grund av nativitetsnedgången under 1920- och 30-talen. I detta läge hotar avfolkningen inte endast landsbygden utan också mindre städer och samhällen. Det framstår därför som nödvändigt att bromsa utflyttningen från landsbygden och hejda de större städernas allt snabbare tillväxt. Det kan icke vara förenat med ett rationellt handlande att hoppa stora delar av befolkningen i ett fåtal storstäder. Redan nu hyser exempelvis Stockholm 10 proc. av rikets folkmängd inom sina gränser. Räknar man med Stor-Stockholm, huvudstaden jämte dess förorter, kan dess folkmängd uppskattas till 850 000 personer. Det förefaller att ligga utan varje förnuftig beräkning att på det

lilla område av det vidsträckta Sverige, som Stockholm utgör, samla en tiondel av landets befolkning.

Orsakerna till de stora städernas väldiga expansion brukar anges vara den tekniska och ekonomiska process, som benämnes industrialiseringen. Därtill har kommit en kraftig tendens till centralisering av den politiska och administrativa makten, vilken befrämjat storstädernas utveckling. Ytterligare kan framhållas, att på den allra sista tiden utformningen av socialpolitiken gynnat storstadens invånare genom att skänka dem större förmåner av olika slag. Dyrortsgrupperingen har likaledes bidragit att på konstlad väg skapa en högre standard, som ständigt måste höjas i förhållande till landsbygden och de mindre städerna. De högre förmånerna och lönerna locka arbetskraften till storstäderna.

Det är emellertid tydligt, att anhopningen av människor i stora städer bjuder på nackdelar både av politisk, ekonomisk, social och kulturell art. Centraliseringen för med sig en koncentration av den politiska makten till rikets huvudstad, som alltmera synes undantränga landsbygdens och landsortens inflytande. Den alltmer växande byråkratien förlamar och tränger undan initiativkraften och handlingslusten ute i bygderna. Centraliseringen rubbar balansen i samhället och utgör en allvarlig fara för den kommunala självstyrelsen. De kommunala myndigheterna bindas i handlande av allehanda bestämmelser, som staten anser sig böra utfärda i kontrollerande syfte. Men storstäderna innebära en fara för den kommunala självstyrelsen även därigenom att kommunmedlemmarnas verksamhet övertages av anställda tjänstemän. Endast en ytterst ringa del av storstadens invånare ta aktiv del i det kommunala arbetet. Härigenom anfrätes ytterligare den livsnerv för det demokratiska samhället, som den kommunala självstyrelsen utgör.

Fördelarna av att den ekonomiska makten koncentreras till storstaden ha säkerligen överdrivits. Det har faktiskt blivit så, att alla organisationer måste ha sitt säte i Stockholm; det gäller även jordbrukets ekonomiska föreningar. Men det är klart att dessa lika bra skulle kunna placeras på andra centrala orter. Det ifrågasättes numera på åtskilliga håll, huruvida storstaden är lämplig ur ekonomiska synpunkter. Utbyggnaden med kommunikationer och bostäder ställer sig dyrbar liksom sociala och andra välfärdsanordningar. Stockholm har exempelvis beslutat att bygga en tunnelbana, som endast till en början beräknas draga en kostnad av 50 miljoner kr. Ur hela samhällets synpunkt är detta en investering, som skulle vara alldeles obehövlig, om befolkningens fördelning på städerna vore jämnare. Bekant är vidare, att byggnadskostnaderna och därmed hyrorna äro onormalt höga i Stockholm. Utrymmesstandarden är trots de höga hyreskostnaderna synnerligen låg. Ehuru staden själv numera dominerar tomtmarknaden har någon sänkning av byggnads- och hyreskostnaderna inte kunnat förmärkas. Ej heller ha de kooperativa byggnadsföretagen bidragit till rimligare hyror.

Det enda verkliga botemedlet mot de höga hyrorna synes vara att hindra en fortsatt tillväxt.

Också ur sociala synpunkter innebär storstaden bestämda nackdelar. Socialvårdsutgifterna per person bli väsentligt högre i storstaden, likaså kostnaderna för polisväsende och rättsvård. Könssjukdomarna ha sin största utbredning i storstäderna, som kunna anses vara smittohärddar för hela den omgivande bygden. Rastlösheten och det jäktade livstempot i den moderna storstaden tvinga människorna att söka avspänning i ett hetsande och förytligande nöjesliv. Den trevnad och trivsel, som de flesta människor åstunda, har svårt att slå rot i storstadssamhället. Till sist bör kommas ihåg, att storstaden erbjuder en föga lämplig miljö för den uppväxande ungdomen.

Liksom de ekonomiska och politiska organisationerna koncentreras till Stockholm finner man en liknande utveckling beträffande de kulturella institutionerna. Hittills ha de båda universiteten utgjort en betydelsefull motvikt i detta avseende. Man har dock kunnat förmärka, att t. ex. läkarutbildningen mer och mer förlagts till Stockholm. De tekniska och medicinska forskningsråd, som redan ha organiserats eller komma att inrättas, skola av allt att döma få sitt säte i Stockholm, och lika självklart synes vara att eventuella forskningsråd för andra vetenskapsgrenar förläggas till huvudstaden.

Medvetandet om nackdelarna av och reaktionen mot anhopningen av befolkningen till några få stora bostadscentra börja göra sig alltmera gällande. Sålunda har en av våra mera framstående arkitekter på samhällsplaneringens område pläderat för att våra tre största städer, Stockholm, Göteborg och Malmö, inte längre borde få fortsätta att växa. Då han tidigare varit stadsarkitekt i Göteborg bör hans uttalande kunna skänkas vitsord. Han skriver bland annat följande:

»Stora städer är ett oting. En storstad är inte lagom ur driftssynpunkt utan åbakig och dyr. Man behöver bara tänka på vilken väldig och kostsam trafikapparat, som ständigt är i gång för att frakta folk och varor kors och tvärs genom storstaden och dess omgivningar. Ju mer staden växer desto mer sväller trafikströmmarna. När de hotar att spränga de centrala stadsdelarnas gamla gatunät, som från början varit tilltaget för trafik med ett och annat hästfordon, måste genomgripande gaturegleringar göras. Dessa är oerhört dyra saker med de höga fastighetsvärden, som där berörs. I de största städerna, exempelvis Stockholm, tvingas man därför att bygga nya trafiksystem under jorden, som inte heller bli billiga. Men hur fina trafikordningar man än gör, får ändå en massa folk åka orimligt längre till och från sitt arbete. Det tär på fritiden och sliter på nerverna.»

Liknande synpunkter har samme författare anfört i en bilaga till bostads-sociala utredningens nyligen avgivna betänkande.

Vilka utvägar kan man då tänka sig för en bättre avvägning av befolkningens fördelning över landet? Endast en kraftig utveckling av jordbruk och skogsbruk samt hantverk och småindustri på landsbygden kan åstad-

komma en bättre avvägning av folkmängden på städer och landsbygd. Förutsättningarna för småföretagsamheten, som hantverket och småindustrien bruka kallas med ett gemensamt namn, ha på ett avgörande sätt förändrats på de sista årtiondena. Den tekniska utvecklingen har icke gjort den mindre företagsamheten överflödig — såsom man en gång trodde — utan tvärtom gynnat den. Härtill har framför allt bidragit explosionsmotorns ökade användning och den elektriska kraften, varigenom industrien gjorts oberoende av kraftkällans läge. Av stor betydelse för småindustriens möjligheter är tillgången på elektrisk ström till billiga taxor. I detta avseende förekomma alltjämt stora brister, som med det snaraste måste avhjälpas. Tyvärr kan konstateras att den utredning om försörjningen av elektrisk kraft, som begärdes av 1942 års riksdag, ännu icke på länge synes komma att avsluta sitt arbete. Större skyndsamhet är i hög grad påkallad på grund av det behov av billig elektrisk ström, som finns ute i bygderna såväl i jordbruket som för småindustrien.

Vidare har höjningen av levnadsstandarden i samband med den ekonomiska utvecklingen lett till uppkomsten av ett stort antal reparationsverkstäder och installationsföretag. Detta har medverkat till att hantverket och småindustrien kunnat bevara sin konkurrensförmåga i förhållande till storindustrien. Utsikterna för hantverkets och småindustriens framtida bestånd kunna således betecknas som goda både på grund av den tekniska utvecklingen och ur andra synpunkter. Faran ligger icke så mycket i att konkurrensen från storindustrien skall bli övermäktig, utan fastmera i att också småföretagsamheten koncentreras till de större städerna.

Det synes vara lämpligt att staten och näringslivet ena sig om att förlägga institutioner och industrier till andra orter än de största städerna. Samhället äger ett utomordentligt medel att befrämja en sådan utveckling i det starka grepp över bostadsbyggandet, som staten numera har. Det måste starkt betonas att detta icke får leda till att just Stockholm och andra större städer gynnas framför landet i övrigt med arbetskraft, byggnadsmaterial och lånemedel. Statens investeringsråd, som varit i verksamhet endast en kort tid, bör kunna få en stor uppgift att fylla, när det gäller att bestämma lokaliseringen av nya industrialläggningar. Man kan givetvis tänka sig kraftigare åtgärder, exempelvis att införa inflyttningsförbud eller arbetsförmedlingstvång för anställning i de största städerna. Ett dylikt ingrepp i näringslivets och de enskilda människornas frihet måste betraktas som mindre tillfredsställande, men kan måhända bli nödvändigt.

Utsikterna att genom frivilligt samarbete mellan statliga myndigheter och enskilda sammanslutningar hejda t. ex. Stockholms befolkningstillväxt måste på kort sikt bedömas som mindre gynnsamma. Den nya mentalitet, som måste skapas i detta avseende, har synbarligen mycket svårt att arbeta sig fram. Men det är just synpunkten på kort sikt som är avgörande i detta sammanhang, eftersom folkökningen inom en ej alltför avlägsen framtid

tenderar att stagnera och förbytas i folkminskning. Det måste för Stockholms vidkommande vara betydelsefullt att veta den framtida folkmängdens storlek för utbyggnaden av kommunikationer och uppgörande av stadsplaner. Om man räknar med för stor folkökning kan en avsevärd felinvestering uppkomma, som hårt kan belasta stadens finanser under kommande år.

För framtiden synes det förnuftigt att förlägga nya industrier och även statliga inrättningar till mindre städer och samhällen och även till landsbygden för att befrämja utvecklingen där. Därigenom skulle det även vara möjligt att åstadkomma en jämnare könsproportion på vissa orter. Detta problem är allra allvarligast på den egentliga landsbygden, där kvinnunderskottet i de barnalstrande åldrarna försvårar eller omöjliggör en sund äktenskapsbildning. En bättre fördelning av könen berör i hög grad befolkningsfrågan och en framgångsrik lösning av denna.

En viss decentralisering av såväl affärsverksamhet som statlig förvaltning borde övervägas. Det är ju framför allt de stora kontoren och de statliga ämbetsverken, som sysselsätta den kvinnliga arbetskraften. Man kan mycket väl tänka sig, att åtskilliga industriföretags huvudkontor flyttade tillbaka till den landsortsstad, vilken de i många fall tidigare lämnat. Ej heller är det någon orimlig tanke att statliga myndigheter förläggas till annan ort än just Stockholm. Frågan om vissa ämbetsverks placering bör tagas upp till ingående prövning.

Om man omedelbart vill nå resultat, måste man förmodligen tillgripa inflyttningsförbud, kompletterat med mer eller mindre komplicerad ansöknings- och tillståndsprocedur. Smidigare synes vara att vid anställning av arbetskraft i Stockholm stadga arbetsförmedlingstvång liknande det som i vissa yrken kommit till användning under kristiden. Man skulle då på ett smidigt sätt få kontroll över arbetsmarknaden och den vägen reglera inflyttningen. Ett dylikt system skulle säkerligen även få en indirekt verkan därigenom att vetskapen om dessa besvärligheter skulle dämpa lusten att flytta till Stockholm.

Detta och de andra problem, som i det föregående berörts, ha rönt ringa uppmärksamhet i Sverige. Det synes därför riktigaast, att en särskild utredning tillsättes med uppgift att pröva de olika frågor, som måste tagas i beaktande. Utredningen bör inriktas på att komma med sådana förslag, vars genomförande bromsar flykten från landsbygden och hindrar den fortsatta tillväxten av de största städerna.

Med anledning av vad som ovan anförts få vi hemställa,

att riksdagen i skrivelse till Kungl. Maj:t måtte anhålla om utredning såväl av de förhållanden, vilka sammanhånga med befolkningsfördelningen dels mellan landsbygd och stadsbygd och dels mellan städer och samhällen av olika

storlek, som av de svårigheter, vilka föranledas av den fortsatta tillväxten av landets största städer.

Stockholm den 23 januari 1946.

C. O. Carlsson
i Bakeröd.

Sven J. Vigelsbo.

David Boman
i Stafsund.
